

El català oriental

INTRODUCCIÓ

1. En el període preliterari del català hi hagué la base per a una diferenciació dialectal que no arribà a manifestar-se en la llengua escrita però que es reflecteix encara en la llengua parlada, donant la distinció entre català oriental i català occidental.

La divisió de *català oriental* i *català occidental* donada per Milà (*Obras completas*, III, 511) i assenyalada amb bastant d'exactitud per Alcover (*Bolletí*, IV, 202 ss.) sembla que tingui per límit la conca del Llobregat i els seus afluents.

Cercant una explicació històrica d'aquesta frontera de seguida se'ns presenta la qüestió de quina relació hi pot haver entre els límits de l'antiga *Marca hispànica* i l'extensió del primitiu comtat d'Urgell amb el domini del català oriental.

Els límits de l'antiga *Marca* no sabem pas quins eren.

L'usatge 96 *Sarracenis in fuga* estatuint segurament per Berenguer i Almodis ens diu «Si sarrains fugen e nuyl hom los troba, ans que agen passat lobregat, els reten, retals ab gaardon a lurs senyors e aya de cascun sengles manuces et miya e de qui enant vna unza de or et els ferres et les vestidures» (Gudiol : *Traducció dels Usatges, Anuari*, I, 301).

El P. Gil, en una geografia i història de Catalunya escrita a la segona meitat del segle XVI.⁸, el ms. de la qual es troba a la Biblioteca del Seminari de Barcelona, dóna una divisió de Catalunya molt interessant. «Abans de posar la divisió de Cathalunya, diu el P. Gil, se ha de advertir que quant per los

mosos se perde Cathalunya la Seu de Urgell sempre tingue bisbe y, o no es perde o poc temps estigue perduda; y los catalans que alli estauan y se eran recollits als Pyrineos, començaren de conquistar y cobraren a Vic, Gerona y Barcelona, y tota la part de Cathalunya des dels Pyrineos fins al Llobregat ... i nomenaren fins al Llobregat Cathalunya vella; despres don Ramon Berenguer que casa ab la Aragonesa, y se junta Cathalunya ab Arago, ell y los seus cobraren Panades, Tarragona, Tortosa, Urgel, Balaguer, Lleyda fins al Hebro y nomenaren Cathalunya nova.» (f. 7 v.).

Aquesta divisió de Catalunya vella i Catalunya nova, situada a l'altra banda del Llobregat, ens és comprovada per la Toponímia i pels documents.

Un poble de la comarca del Penedès, Castellví de la Marca, en l'època de la reconquesta es trobava a la frontera de la Marca hispànica (Balari: *Orígenes*, 26): «*in caput castro uetulo extremum in ipsa marchia*» (Arxiu de la Corona d'Aragó: pergami de Berenguer I, 56, a. 1027), «*castro uetulo estremem*» (*Ib.*, 47).

En la sentència donada al plet entre Guitart, abat de Sant Cugat del Vallès, i Mir Geribert (a. 1032) sobre la propietat d'una fortalesa a Calders, compareix «*in extremis finibus habitatae marchiae ad ipsum caldarium*» (Cartulari de Sant Cugat del Vallès, n. 323). Aquesta fortalesa s'identifica amb l'actual Sant Vicens de Calders, prop de Vendrell.

Ramon Berenguer II i Berenguer II, germans, cedeixen a favor de Bofill Oliva, en 1076, un alou en el Puig d'Anguera que radica «*in ipsa marcha extrema*» (Arxiu de la Corona d'Aragó, pergamins de Ramon Berenguer II, n. 4).

Guillem, bisbe d'Ausona, ven en 1065 als comtes de Barcelona Berenguer i Almodis el castell de Copons, que es trobava «*in extremis finibus marchiarum contra ispaniam*» (Arxiu de la Corona d'Aragó, pergamins de Ramon Berenguer I, 325). Els mateixos comtes deixen en 1067 a Mir Isarn la roca de Miravet, situada «*in extremis finibus marchiarum iuxta yspaniam*» (Balari: *Orígenes*, 26-27).

Es veu que els pobles de Calders i Castellví de la Marca no es troben a la frontera del català oriental estès pel Camp de Tarragona, però cal tenir en compte que alguns criteris carac-

terístics del tarragoní, com el de la conservació de la *v*, tenen l'àrea màxima d'extensió fins aquestes localitats. En canvi, els pobles de Montbrió de la Marca, prop de Vallvert, Santa Coloma de Queralt i Copons es troben a la regió extrema del català oriental.

La conca del Cardoner, amb Solsona, va pertànyer de bon començament als comtes i bisbes d'Urgell, els dominis dels quals donaren la base al català occidental. Sunyer, comte d'Urgell, construí l'església d'Olius vers l'any 911 (Villanueva : *Viaje*, IX, 220). El bisbe d'Urgell assegura en 1163 a l'església de Solsona els béns i drets que ella té a Ivorra, Albella, Chalasanz, Muntmagastre, Petra alta, Albesa, Casteio de Lorenç, Mont Far, Cabana bona, Taltevi, Biosca, Malgrat, Uluga, Aguda, Tora, Valfradulosa, Claret, Ardeval, Rainer, Navades, Olius, Ioval, Lena, Terraçola, Oden, Autes, Salsa, Odro, Madrona, Pinel, *Mirave*, Sant Miquel de Celsona, Albespi, Conches, Abeia, Conchabela, Belvecer, Cunil, Alted, Figuerosa, Ofegad, Tartarenc, Monteclauso, Portel, Vernet, Saltulicinie. «Has ecclesias concedimus clericis celsonensis ecclesiae.» (Villanueva : *Ib.*, IX, 230.)

És interessant de constatar que la majoria de pobles de la conca del Cardoner i de la Ribera salada compareguin sota la jurisdicció del bisbe d'Urgell, cedits als canonges de Solsona. La diòcesi de Solsona, instaurada en 1595 per Climent VIII a instàncies de Felip II, va rebre, demés del Bergadà, els pobles de la conca del Cardoner que formaren l'antic vescomtat i més tard ducat de Cardona amb les batllies de Cardona, Solsona, Torà i Piteus.

És precisament en aquesta contrada que trobem el trànsit del català oriental a l'occidental, compareixent uns fenòmens com la *e* àtona del plural i la *o* àtona d'acord amb el català occidental.

Aquesta contrada de transició s'ha d'explicar d'una banda per la influència exercida per l'Urgell en l'època de la seva preponderància i per l'altra, per la tendència cada dia més forta d'orientar les comunicacions seguint el natural corrent de les aigües cap al Llobregat.

Cap autor medieval fa referència a les modalitats dialectals

del català. La casa de Barcelona va assumir tan prest l'hegemonia damunt tot Catalunya, que la llengua escrita no pogué manifestar-se; «antes que Aragó se ajuntàs ab Cataluña (escriu el P. Gil, *ib.*) fou governada Cathaluña per comptes de Barcelona, y encara que en Cathaluña y havia altres comptats fora lo comptat de Barcelona; però tots los altres comptes regoneixien al de Barcelona com a superior al qual tenien certa obediència y vassallatge».

En plena decadència solament és quan un cronista, En Pujadas, ens informarà d'algunes característiques dialectals del català : «Y no han faltat persones de bona voluntat quem advertissen, excusas tot lo possible los termens latins : y miras be en les Orthographies Cathalanes. Que en lo un cap jo pensava affermar : per ser millor aquella llengua, que s'acosta mes a la mes comuna : com Hebrea, Grega, y llatina. Y estar cert que si jo parlas lo Cathala vell, molts no l'entendrian : com no entenen lo antic Lemosí : y altres nol volrrien llegir ni oyr. Y en lo altre cap he volgut remirarme : y per uentura errare en tot. Perque axi com en Castella hi ha diferencia de llenguas, entre la noua y la vella : del Manchego al Andaluz y altres : axi la frazis, o modo de parlar en Cathalunya en cada Bisbat es diferent. Y á cada poble li apar que lo seu us de llengua es lo millor. Y com diu Sanct Hyeronim : los nobles com á tals parlen urbanament : y los plebeos rusticament : y á cada qual apar que parla delicadament. Perço es necessari acomodarse à tots y fer que si la frazis es diferent lo esperit i sentiment sien iguals.» «En lo descriure y ortographiar, no vull mes : sino que en lo Diccioniari de Antoni de Nebrissa, y en les obres del nostre caualler Francesch Calça, lo nom de Cathalunya se troba escrit sens *h* y en los volums nous de les Constitucions y tots los moderns lo veurem escrit ab *h*. Y es força seguirlos : perque no m digan que so de entany. Per molts exemples, que podria aportar de altres diccions : y lo usar las comarcas de las riberas de Hebro y Segre la *e* y las del Ter, la *a* y las de Tech y Latet, la *o* y *u* que per no ser mes llarch sera be passarles en silenci.» (Pujadas : *Crónica universal del Principat de Cathalunya*, 1609, pròleg, ff. 3 i 4.)

2. BIBLIOGRAFIA

ALCOVER, A.

Excursió filològica de cap a cap dels Pirineus catalans (31 de juliol-13 de setembre 1906). *Boll.*, III, pp. 257-366.

Una mica de dialectologia catalana. *Ibid.*, IV, pp. 194-303.

ARIET, A.

Topografia mèdica de Viladrau (1915). Conté els noms vulgars de les plantes, herbes i animals (pàgines 166-184; 192-199).

ARTEAGA I PEREIRA, J.

Spécimen catalan d'après la prononciation normale. *Le Maître phonétique*, IX, gener-agost de 1904.

Ullada general a la fonètica catalana. *El seu caràcter propi dins la família novollatina*. Comunicació al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana (any 1906), pp. 445-65.

Textes catalans avec leur transcription phonétique. *Bibl. Filològica*, V, Barcelona, 1915.

BALARI I JOVANY, J.

Etimología, significación y uso sintáctico de la palabra ray. Barcelona, 1886.

Cataluña bilingüe. La España Regional, de Barcelona, I (1886), pp. 307-18.

Nota de etimología catalana (ESMA, ESME, ESTIMATIVA, frases formadas con ESMA). *BALB*, I (1891), pp. 2-4.

Les arrels de la Llengua Catalana. Discurs llegit en la Festa dels Jocs Florals de l'any 1894 per son President Josep Balari i Jovany. 1894.

Poesía fósil, Estudios etimoló-

gicos. Barcelona, A. Verdager, 1890.

Orígenes històrics de Catalunya. Barcelona, 1902.

BARNILS, P.

Notes filològiques sobre la fonètica de Sant Hilari Sacalm. *Boll.*, VII, pp. 141-3.

De l'entonació en els nostres dialectes. *BDC*, IV, pp. 11 i ss.

Études de prononciations catalanes à l'aide du palais artificiel. *Revue de Phonétique*, II (1912), pp. 50-68.

Études de prononciations catalanes. *Ibid.*, III, pp. 268-278.

Sobre fonètica catalana. *Boll.*, VI, pp. 261-8, 277-81, 293-7.

Fòssils de la llengua (arc, ase; -atis, -esis; -ca,c ans; colrar; fargar, sirgar, llus, llusc; noc; plaer; témer). *BDC*, II, 1914, pp. 7-12.

Els dialectes catalans. *Ibid.*, VII, pp. 1-10.

BOFARULL, A.

Escorcolls de la Llengua Catalana. Sèrie d'articles publicats en *El Telégrafo*, de Barcelona, any 1867.

La desinència del plural fement. *Ren.*, IV (1874), pp. 3-5.

BOSCH DE LA TRINXERIA, C.

Alguns noms usats per nostres montanyesos ab llur explicació. *Bulletí de l'Associació d'Excursions Catalana*, Barcelona, XII (1890), pp. 226-535.

CARBÓ, X.

Els pobles de la Costa de Llevant que usen els articles es i sa. *BDC*, VI, pp. 15-16.

CARETA I VIDAL, A.

Contribució al vocabulari de la Indústria dels Teixits. Publicada dins la «Memoria y estado de cuentas» que l'Alianza Industrial de Barcelona publicà l'any 1909.

CORTILS I VIETA, J.

Ethologia de Blanes. Barcelona, 1886. Dedicada un capítol a «particularitats idiomàtiques i onomatologia» on estudia el dialecte de Blanes.

FAERA, P.

La vocal neutre catalana devant n y s final. *L'Avenç*, 1892, p. 59.

Conjugació del verb català. Present de subjuntiu i infinitiu. Extracte d'una conferència donada el dia 3 de desembre de 1891 al Centre Excursionista de Barcelona. *L'Avenç*, 1891, pp. 381-5.

Contribució a la Gramàtica de la Llengua Catalana. Barcelona, 1898. Un volum de 111 planes.

Étude de phonologie catalane (Catalan oriental). *Revue Hispanique*, IV (1897), p. 5 i ss.

Les e toniques du catalan. *Ibid.*, XV (1906).

Le catalan dans la «Grammaire des Langues Romanes» de W. Meyer-Lübke et dans le «Grundriss der romanischen Philologie». *Ibid.*, XVII (1907), pp. 1-45.

Els mots à tons en el parlar de Barcelona. *BDC*, I, pp. 7-17; II, pp. 1-6.

Gramàtica Catalana (1919), 140 pàgines.

FALP I PLANA, J.

Topografia Mèdica de Solsona. 1901. Barcelona. Toca alguns punts de fonètica solsoniana, p. 135.

FARNÉS, S.

Assaig de Paremiologia Catalana comparada. Volum I (*abavcar-amich*). Barcelona, 1913. Un vo-

lum de 320 planes de 170 × 96 mm. Un plec d'adagis i proverbis per ordre alfabètic.

GELADA, J.

Particularitats idiomàtiques d'Olot. *Boll.* III, pp. 91-3.

GIBERT, Agustí M.^a

Fauna Ictiològica de Catalunya. Catàlec rahonat dels peixos observats en el litoral y en les aygues dolces catalanes. Acaba amb una taula alfabètica de 512 noms de peixos. Barcelona, 1913.

GRIERA, A.

Notes filològiques: observacions sobre el dialecte de St. Hilari Sacalm. *Boll.*, VII, pp. 144-6.

Característiques del català de Girona, *Migjorn*, pp. 238-241.

Els noms dels vents en català. *BDC*, II, pp. 74-90.

L'article català i la llengua literària. *BDC*, V, p. 50.

GOMIS, C.

Botànica Popular ab gran nombre de confrontacions. Barcelona, 1891.

MARX, Rainer.

Die Katalanische Terminologie der Korkstopfenerzeugung. (Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde genehmigt von der philosophischen Fakultät der rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Bonn.) Halle, 1914. És un escorcoll ben interessant de tots els noms de la indústria dels taps de suro en català.

MIRÓ, Oleguer.

Aforística Mèdica Popular Catalana confrontada ab la d'altres llengües. Barcelona, MDCCCC.

MONTOLIU, M.

La Geografia lingüística. Es-

tudio, I, pp. 24-34; II, pp. 76-98, any 1913.

Estudis etimològics catalans. (acens, agé -ena, aixelebrat -da, aixerit -da, alleus, aloba, alt, altre-yar, amamar, amoïnar, amoïnat, antiwi, auxexins, anyorament, anyorança, anyorar, apaïbagar, àpat, aquiçar, aregall (xaragall), assolir, atrotinar, aviat, avir). Extret del volum VI d'*Estudis Universitaris Catalans*. Barcelona. Tipografia L'Avenç. Massó, Casas et C.^a, Rambla de Catalunya, 24. 1913.

Estudis etimològics catalans (babor, bacallà, bagassa, bajaranada, bajoca, baiç, barjau, barjaula, bè, beta, ble, bogar, bogia, boig, boja, boira, bolva, bony, bonyol, bonyeta, bori, borni, brètol, bustia). *Ibid.*, VII (1913), pp. 104-117.

Etimologies catalanes (colla, gresca, malver, petó, xai). *BDC*, I, pp. 37-47.

Notes toponímiques (*Bellum videre* en català). *Ibid.*, II, pp. 7-13.

Estudis etimològics i lexicogràfics. *Ibid.*, IV, p. 27 ss.

Notes sobre els sufixos -ētum, -ēllum en la toponímia catalana. *Ibid.*, V, p. 34.

Petit vocabulari del Camp de Tarragona. *Ibid.*, VI, p. 38.

MOREL-FATIO, A.

Das Catalanische. Grundriss der Romanischen Philologie, V. SAROÏHANDY.

MILÀ I FONTANALS, Manuel.

Memoria acerca de los dialectos de la lengua de oc. Barcelona, 1859.

Mélanges de langue catalane. I. Article dérivé de IPSE. (Explica el So'n dels noms de lloc balears com una contracció del demostratiu *sò* [assò <ecce-hoc] i de la preposició *de* i de l'article personal *En*; i en posa aqueix exemple : *so[d'E]n Duretá*). — II. *Première personne du pluriel EMS*.

— III. *R de l'infinitive*. — IV. *s = R, R = s*. — V. *Pluriels en as*. — VI. *Noms verbaux*. — VII. *Addition æ. RLR*, XI (1877), pp. 225-9.

Phonétique catalane : *æ. RLR*, X (II de la 2.ª sèrie, 1876), pàgines 146-7.

PELAY I BRIZ, Fr.

Regles generals sobre la pronunciació de la llengua catalana. Van incloses dins l'aplec de *Cansons de la Terra*, II (Barcelona, 1867) pp. 251-3. Aquest plec forma cinc volums i acabà de sortir l'any 1875.

PONS, R.

Vocabulari català de les indústries tèxtils i llurs derivades. *BDC*, IV, pp. 59-164.

SALLENT, A.

Noms de bolets en català. *BDC*, IV, p. 23.

SAROÏHANDY, J.

Das Catalanische, von Alfred Morel-Fatio und J. Saroïhandy; dins *Grundriss der Romanischen Philologie* von G. Gröber. Strassburg, 1904-1906. I, pp. 841-77.

SAUER, C. M.

Eine catalanische Dialektprobe. *Herrigs Archiv*, XXX (1861), pàgina 168.

SCHÄDEL, B.

Manual de fonètica catalana. Cöthen (Alemanya), 1908.

Untersuchungen zur Katalanischen Lautentwicklung ausgewählte Abschnitte (Einladungsschrift zur Antrittsvorlesung an der Universität Halle-Wittemberg). Halle a. S. Druck von Ehrhardt Karras. 1904.

Zur Aussprache des Katalanis-

chen, *Neuphilologische Mitteilungen*, de Helsingfors, 1910, pp. 175-80.

Die Katalanischen Pyrenäendialekte. *Revue de Dialectologie Romane*, I, pp. 15-98; 386-412, 1909.

Zur Entwicklung des finalen A im Ampurà, *Philologische und volkscundliche Arbeiten*, Karl Vollmüller zur 16. Oktober 1908 dargeboten. Erlangen, 1908.

TALLGREN, Oiva Joh.

Glanures Catalanes et hispano-romanes. I-III. *Neuphilologische Mitteilungen*. Herausgegeben von Neuphilologischen Verein in Helsingfors, 1911 i 1912.

Glanures catalanes et hispano-romanes. IV. *Ibid.* 1914.

Entgegnung Zur Aussprache des Katalanischen, von B. Schädel. *Encore quelques remarques sur «B. Schädel, Manual de Fonètica Catalana» à propos de l'article précédent*, *Neuphilologischen Mitteilungen*, 1910.

VOCABULARIS TÈCNICS - INDUSTRIALS CATALANS

Vocabularis Tècnics-Industrials procedents del Primer Concurs Lexicogràfic de la Llengua Catalana organitzat pel Centre Popular Catalanista de S. Andreu del Palomar l'any 1908. Barcelona, 1910.

FONÈTICA

I. LES VOCALS

A. Vocals tòniques

I

3. La I es conserva constantment : *bí* vi, *fil* fil, *fi* fi, *míl* mil, *rík* ric, etc.

E tancada

4. La E lliure i travada ve generalment a *é*:

E + lab. : *pèbre* pebre, *sèbe* ceba, *dèutes* deutes, *sèu* sèu, *sép* cep, *jinèbre* ginebre (Olot), però *jinèbre* (Vallès, Vich, Llusanès, etc.).

E + dent. : *krèu* creu, *perét* i *prèt* paret, *sèt* set, *èure* cura, etc.

E + s : *espès* espès, *très* tres, *mès* mes, *bréske* bresca, *krèste* cresta, *èske* esca, *dèske* panera ovalada (Junquera), però *mès* (Barcelona, Vich, Ripoll, etc.), *pès* pes, al costat de *pèze* pesa.

E + R : *père* pera, *primèbère* primavera, *sère* cera, etc.

E + nasal : *erène* arena, *bène* vena, *kedène* cadena, *pène* pena, *sebém* sabem, *primerénk* primerenc, *séndre*, *sénre* cendra.

E + L : *kendèle* candela, *estél* estel, *mustèle* mostela, *bèle* vela, *bél* vel.

E + palat. : *séies*, *séles* celles, *èbèie*, *èbèle* abella, *kèbèis*, *kèbèls* cabells, *kunsèi* *kunsél* consell, *urèle* orella, *perèi* *perél* parell, *embèje* enveja, *kuřèje* corretja, *frèt* fred, *bése* veça, *sék* sec, *pége* pega, *řèine* eixamenera (Olot), *řèi* rei (Junquera), però *řèi* i *řèine* (Barcelona, Vallès, Bages, Vich), *fèje* fetge.

Palat. + E : Sembla que la palatal influeix damunt E fent-la venir tancada : *jéns gens, jén gent, léuē llenya, léi llei* al costat de *lèi* (Vich).

El canvi de E > é deu ésser bastant antic en el català oriental i literari. Jaume March (*Diccionari de rims*) ens dóna una sèrie de rims de e amb é, la qual cosa prova, al nostre entendre, l'existència de la inversió de les e en el català oriental : *nega : mastega* (B. fol. 163); *regla : setgla* (*Ibid*); *cadella : cella : sella* (166); *oreylla : veylla* (*Ibid*); *tela : gela* (*Ibid*); *neula : teula* (167); *merla : perla* (*Ibid*); *sembla : trembla* (168); *crema : tema* (169); *lebra : ginebra* (170); *cresta : festa* (173); *pebre : lebre* (175); *Segre : segre : alegre* (176).

La E que es confon amb la vocal pretònica per la caiguda d'una palatal també ve a é : *mèstre* mestre, *rèl* rel.

E oberta

5. La E oberta tendeix a é inversament del català occidental i valencià:

E + lab. : *fèbre* febre, *nét* nét, *lèbre* llebre, *mèu* meu, *nèu* (*NÈVE) neu, *tèbi* tebi (Cadaqués).

E + dent. : *pèdre* pedra, *père* Pere. Davant u < -D- compareix é : *pèu* peu, *sèu* seu (SEDE), *sèure* seure, *krèure* creure. *teig* teia compareix al costat de *téig*.

E + s : *jenéste* genesta, *béspre* vespre, *fèste* festa, *mése* messa, però *és* al costat de *és* és; *iglézié* (Vich, Barcelona, Lluissanès), *èiglézié* (Cadaqués), *iglézié* (Torruella); *rés* res, etc.

E + r : Sembla que la r influeix en l'obertura de é : *sistérne* cisterna, *fèru* ferro, *sère* serra, *tère* terra, *infèrn* infern, *ibèrn* hivern, *ubèrt* obert, *pèrdre* perdre, *lèntérne* llanterna, *tèbérne* taverna, *pèrle* perla, però *èrm* erm, *sérbe* serva.

E + L : *sèl* cel, *fèl* fel, *mèl* mel, *mèlse* melsa, etc.

E + M, N : La E seguida de nasal ve constantment a é : *dèzèmbre* desembre, *setèmbre* setembre, *fèms* fems, *dèn* dent, *bèn* vent, *tènèn* tenen, *bèns* vens, *dulèn* dolent, *punèn* ponent, *bèntre* ventre, però *dibènrès* divendres.

E + palat. ve a í : *pít* pit, *lít* llit, *sís* sis, *mié* mig, *fíre* fira.

E + LL ve a é : *kèstèl* castell, *klèbèl* clavell, *funèl* tap de l'arna,

fuzél fusell, *gerbél* garbell, *mertél* martell, *nibél* nivell, *pél* pell, *pinzél* pinzell, *serél* serrell, etc.

E + CL : *bél*, *béi* vell. Sembla que paral·lelament a E + palatal havia de venir a *i*, comp. *Castellví* nom de localitat.

E + C ve a *é* : *bék* bec, *dimékrés* dimecres, *kék* quec, però *kék* i *ségle* sègol (Junquera, Torroella, Cadaqués).

A

6. La A tònica, lliure i travada no ofereix cap evolució especial. Té un so mig entre la *a* palatal i la *a* velar : *ķentá* cantar, *menjá* menjar, *pá* pa, *má* ma, *sáp* sap, *káp* cap, *bláu* blau, *fábe* fava, *rábē* rave, *emistát* amistat, *ĵeládē* gelada, *pám* pam, *rám* ram, *fán* fang, *nánse* nansa, *bák* bac, *lák* llac, *bále* bala, *ále* ala, *áligē* àguila.

La A davant L seguida de consonant o final, pren una articulació velar per influència d'aquesta consonant : *ál* alt, *mál* mal, *sál* sal, *pál* pal, *peřál* parral, etc.

A + R : *árk* arc, *márs* març, *dimárs* dimarts, *kláre* clara, *sářiē* sàrria, però *ķer* car (Junquera, Figueres, Cadaqués), *ķer* (Banyoles), *gítēre* guitarra (Cadaqués).

La influència de P fa venir a *o* la A en *póte* pota.

A + palat. llatina : *més* més, *fēt* fet, *lēt* llet, *plēt* plet, *sé* sé, *é* he, *fēē* feixa, *dēē* deixa.

El sufix -ARIU ve a *é* : *ķēřē* carrer, *peņē* paner, *ķēbrē* febrer, *ķēřē* ferrer, *peřtēre* pastera, *ķuīņēre* cuinera. En canvi, tenim *é* en *preřegē* presseguer (Olot), *maķegreņē* magraner (Olot), *ķeunē* llauner (Torroella).

o oberta

7. La o lliure i travada sol quedar oberta.

o + lab. : *ōbrēs* obres, *menōbrē* manobre, *mōbles* mobles, *pōble* poble, *bōu* bou, *nōu* nou (NOVUM) *nōu* (NOVEM) nou, *ōu* ou, *kōbe* cove.

Trobem les formes *tēu* tou, *tēuē* tova, a Sant Feliu de Guíxols, Torroella i Cadaqués. Sembla que una possible confusió de *tēu* < *TUU* i *tōu* pogué atreure a *e* la *o* de *tou*.

o + dent. : *pót* pot, *ródē* roda.

o + s : *grōs* gros, *ōs* os, *rōze* rosa, *pōste* posta, *reřpōste* resposta, *ķōste* costa, *mōstre* mostra, *sōstre* sostre, *sōstre* (Girona, Olot, Sant Feliu de Guíxols, Cadaqués).

o + r : *kòr* cor, *kòrdè* corda, *kòrn* corn, *nòrè* nora, *òrè* ora, *pòrtè* porta, *pòrk* porc, *mòrtè* morta, *tòrtè* torta, *fòrtè* forta, però *òrè*, *gòrè* gorra (Llanàs, Olot, Girona, Banyoles, Cadaqués, Junquera, Torroella, Sant Feliu de Guíxols).

o + n : *nòm* nom, *sòn* son, *dòne* dona, *fòn* font, *pòn* pont, *mònje* monja.

És una característica del parlar de la diòcesi de Girona la *ó* davant *n* i *m* : *bòne* bona, *trò* trò, *tròne* trona, *pòn*, pont, *fòn* font, *espònje* esponja, *mònje* monja, *kònce* conxa, *rèsòne* resona, *kòm* com, etc. Únicament trobem *eskòn* escó, *kònce* (Junquera).

o + l : *kuřiòle* corriola, *eskòle* escola, *fiòl* fillol, *lensòl* llençol, *mòle* mola, *sòle* sola, *dòl* dol, *mòl* mol, *kunsòl* consol, *rusiyoł* rossinyol, *kergòl* caragol, *estòl* estol, etc. L'homònim que ha fet desaparèixer *sòl* «terra» del domini català occidental, valencià i baleàric, (on SOLE ha donat *sòl*); en canvi en el domini extrem oriental (Olot, Girona, Amer, Junquera, Cadaqués i Rosselló) s'han conservat l'un al costat de l'altre un *sòl* «terra» i un *sòl* «sol».

o + palat. llatina ve a *úi* com en tot el domini català: *búit* vuit, *kúit* cuit, *ebuí* avui, *úł* ull, *fúie* i *fúle* fulla. Paralel·lament a *lit* llit, únicament tenim *nit* (antic *nuit*).

o tancada

8. La o compareix unes vegades tancada i altres oberta, segons el veïnatge:

o + lab. : *estòpe* estopa, *sòbre* sobre, *jòbe* jove, *kòp* portacots (Junquera), *sòfre* sofre, *klòbe* closca de nou (Llanàs), etc.

o + dent. : *nebòt* nebot, *pòu* pou, *gòte* gota, *pòu* pou, *brou* brou (Olot, Llanàs), però *brou* (Barcelona, Vich, Manresa, Terrassa, etc.)

o + s : *embejós* envejós, *erbós* arbres, *filòze* filosa, *emurós* amorós, *grèsiós* graciós, *bentòze* ventosa, *bergunyós* vergonyós, *mòske* mosca, *fòske* fosca, *lègòste* llagosta; però *espòze* esposa, *kròste* crosta, *kròses* crosses.

o + r : La o davant *r* és gairebé sempre tancada : *kulò* color, *kèlò* calor; *pò* por, *sejò* senyor, *emòr* amor, *mòre* mora, *plòre* plora, *estòre* estora, *pejòre* pastora, *penjòre* penyora, *trejòre*

traïdora, *estizórjes* estisores, *sórt* sord, *tórt* tord, *bórt* bord, *bóse* bossa, *tóre* torre, *fórn*, forn, *óm* om, *fórk* forc, *góre* gorra, *fló* flor (Girona, Empordà, Olot, Llanàs, Sant Feliu de Guíxols); però *fló* i *góre* (Vallès, Vich, Manresa), *esfórjes* alforges (Vich, Llusanès).

El possessiu *lur* que compareix solament en l'expressió «a casa *llur*» (Plana de Vich, Collsacabra, Guilleries), té *u* igual que *fur* fur per influència de la *r* segons Saroihandy (*Grundriss*, I, 853). Sembla que és més probable que l'homònim *llor* hagi influït damunt *llur* < ILLORUM.

o + nas. : Davant de nasal la o sempre és tancada : *póme* poma, *góme* goma, *kóme* coma, *kulóm* colom, *plóm* plom, *estóne* estona, *kuróne* corona, *fóne* fona, *móne* mona, *frón* front, *ónze* onze, *fónre* i *fóndre* fondre, *tónre* i *tóndre* tondre, *jón* jonc, etc.

o + l + cons. és sempre tancada : *mól* molt, *dóls* dolç, *póls* pols, *eskólte* escolta, *espólse* espolsa, *mólse* molsa, etc.

o + palat. : *junóls* i *junóis* genolls, *funól* i *funói* fonoll, *rustól* i *rustói* rastoll, *pól* i *pói* poll, *bergóne* vergonya, *ronya*, *kudóu* codony, etc.

En algunes localitats o + palat. ve a *é* igual que o + c^{ci}: *funéi* fonoll, *rustéi* rastoll, *junéis* genolls (Sant Feliu de Guíxols, Palamós, Torroella de Montgrí, Cadaqués); *kudéu* codony (Sant Feliu de Guíxols, Cadaqués). Aquesta evolució seria molt més extensa a l'Empordà i Girona quan compareix *junéis* a Banyoles i l'evolució inversa en *kunróu* conreu (Lladó).

o + ca, o, u es conserva tancada : *kóke* coca, *bóke* boca, *mók* moc, etc.

o + c^{ci} ve a *é* en tot el domini del català oriental : *béu* veu (VOCE), *kréu* creu (CRUCE), *déu* deu (DUCTU).

L'evolució de o + c^{ci} > *é* ha d'ésser posterior a l'evolució de -e > *u*, tota vegada que *tóu* *tóue* vénen a *téu* *téue* «pa teu», «llana teua» allà on o + palat. ve a *é* (Sant Feliu de Guíxols, Palamós, Torroella de Montgrí).

La presència de *u* en algunes paraules amb o + palat. és general en tot el domini de la llengua : *púu* puny, *úngle* unglia, *únse* unça, etc.

U

9. La *u* tònica no presenta cap evolució especial: *kup* cup,

kruę crua, *mędú* madur, *nú* nu, *mút* mut, *jús* fus, *púr* pur, *múle* mula, *ęrúęę* oruga, *ęřúęę* arruga, etc., però *plóme* ploma.

AU

10. AU ve a *ó* com en tot el domini català : *póbrę* pobre, *ęlóbę* alosa, *řępóęę* reposa, *ór*, or, *kóęę* cosa, *lóęę* llosa, *řęsklóęę* res-closa, *pók* poc, *ókę* oca.

Queden encara alguns mots no populars que tenen *au* : *paųęę* pausa, *káuęę* causa, *kláuųęę* clausula, *áųęę* aura, *dáuęę* daura, *řęstáuęę* restaura, *sáuęę* Saura, *řidáuęę* Ridaura, *balđáuęę* Valldaura, *máuęę* maura, etc.

L'imperatiu del verb AUDIRE s'ha conservat proclíctic a Collsacabra, Guilleries i Costa de Llevant en la forma *ó!* quan es crida una persona distant : *męrię!* *ó!* *męrię!* Maria! o! (ou) Maria! (BCExc. Vich, I 107.)

B. Les vocals àtones

Vocals pretòniques

A E

11. La A i la E pretòniques es confonen en un so de vocal intermitja *ę* en tot el domini del català oriental : A : *ęná* anar, *ęlzine* alzina, *ęręnę* arena, *kędirę* cadira, *kęmpáne* campana, *kęrbó* carbó, *kębál* cavall, *kęmí* camí, *řęim* raïm, etc. L'extensió d'aquest fenomen assenyalat amb molta raó per Milà¹ com un dels criteris distintius entre el català oriental i occidental arriba fins a l'extrem de la Conca del Llobregat, passant per Calaf, Pujalt, Guardiola Pilosa, Astor, Segur, Sant Guim, Montfalcó gros, Santa Maria del Camí, Montmaneu, Santa Coloma de Queralt, Conesa, Conca de Barberà, Capafons, Alforja, Irlles, Argentera, Coldejou, Montroig².

La A pretònica que es troba davant d'altra vocal tendeix a desaparèixer : *męstrę* mestre, *plę* plaer, *řęřęl* Rafael (comp. Grun-driss, I, 854).

1. *Obras completas*, III, 511.

2. Alcover : *Boll.* IV, 203.

La A pretònica inicial desapareix algunes vegades per influència de l'article aglutinat: *bril* abril, *gòst* agost, *bełánes* avellanès, *mélles* ametlles, *béiçes* i *béles* abelles, *gúçe* i *gulç* agulla, *bédiçe* abadia, *bét* avet.

La A que es troba entre P, B, F, O, C, i R també tendeix a desaparèixer: *bráles* baralles, *bráne* barana, *brénere* Baranera, *frinç* farina, *kreçól* caragol, *krumúl* caramull, etc.

La E pretònica es confon sempre amb la A, venint a e: *kepełá* capellà, *pekat* pecat, *dejuná* dejunar, *sele* celler, *bermei* i *bermél* vermell, *serbere* cervera, *trebelá* treballar, *jeláde* gelada, etc.

Alguna vegada la E pretònica ve a i: *siréres* cireres, *igléziç* església, *řikurdáçe* recordar-se.

O

12. La o pretònica àtona ve a u en tot el català oriental: *uktúbre* octubre, *ufisi* ofici, *furmiçe* formiga, *bulét* bolet, *durmí* dormir, *muri* morir, *nuránte* noranta, *řurnál* jornal, *kulóm* colom, *řuméní* romaní, *mustáçe* mostassa.

Algunes vegades la o pretònica inicial ve a eu: *euló* olor, *eulibe* oliva, *euréle* orella.

Per dissimilació la o ve a e en *ředó* rodó, *preçón* < PROFUNDU.

La o- desapareix en *bóçe* ovella (Sant Bartomeu del Grau, Palamós, Llofriu), *řešínç* fàbrica d'aiguardent, *bák* < OPACU bac.

ou

13. *ou* pretònic ve a eu: *pleurá* plourà, *keurá* courà, *meurá* mourà, etc. (Comp. *Grundriss*, I, 851).

C. Vocals posttòniques

A

14. La A posttònica ve generalment a e: *eráde* arada, *siváde* civada, *eskéne* esquena, *mónçe* monja, *bóçe* boira, *bentáde* vendita, *seréne* serena, etc.¹

1. Schädel: *RDR*, I, 395 constata a Cadaqués una -o relaxada que no hem pogut comprovar.

La A precedida de *i* desapareix en algunes localitats : *peŕóki* parròquia, *pregári* pregària, *grendári* grandària, *lisénsi* llicència, *bèsti* bèstia, *núri* Núria, *memóri* memòria, *istóri* història, *peŕsiénsi* paciència (Vall de Ribes, Llanàs, Sant Joan les Fonts i pobles veïns d'Olot, Massanet de Cabrenys, Darnius, Campmany, Cadaqués).

La -A ve a *e* en algunes localitats : 1) Quan va precedida de palatal : *güle* agulla, *entráne* entranya, *trepedèle* trepadella, *kámemüle* camamilla, *mòle* molla, *pine* pinya, etc. (Llanàs); *kóce* cotxe, *káce* caixa, *espónje* esponja, *ronje* ronya, *tinye* tinya, *kenónje* canonge, etc. (Torroella de Montgrí). 2) Quan la vocal tònica és E, I O U : *beretíne* berretina, *esperdènes* espardenyas, *kemíze* camisa, *perle* perla, *faldíles* faldetes, *mentelíne* mantellina, *ulleres*, *kuinere* cuinera (Puigcerdà); *grées* créixems, *erbe* erba, *jineste* genesta, *figere* figuera, *eulibe* oliva, *nene* nena, *feine* feixina, *geline* gallina (Llanàs); *tere* terra, *biges* bigues, *mestrese* mestressa, *uberte* oberta, *ecete* aixeta, *kuite* cuïta, *plene* plena, *nene* nena, *litere* llitera, *rekturie* rectoria, etc. (Torroella de Montgrí).

-UA

15. Escassos són els exemples de -UA. Si es prescindeix del -*we* degut a la influència castellana de Barcelona, UA ve a -*e* en tot el domini del català oriental : *áige* aigua, *ége* i *euge* egua, *lénge* llengua, *kəlitát* qualitat.

-E en proparoxíton

16. La E final en els proparoxítons té el mateix tractament que la -a àtona final : *rábje* rave, *áze* ase, *póbje* pobre, *rəbje* rebre, *pəbje* pebre, *ləbje* llebre, *bízbe* bisbe, *ónze* onze, *pəblje* poble, *səfje* sofre, *ómje* home, *kəbje* cove, etc.

La *e* vocal de sosteniment compareix constantment representada per *e* : *diməkreŕes* dimecres, *nəgreŕe* negre, *səgreŕe* sogre, *ládreŕe* lladre, *bídreŕe* vidre.

o posttònica

17. La o posttònica que compareix en mots d'influència castellana ve a *u*. Tenen el mateix tractament alguns mots acabats en -l i els plurals en -os : *fəru* ferro, *ámu* amo, *gáncu* ganxo, *dúru* duro, *pəzul* pèsol, *trəbul* trèvol, *núbul* núvol, *ségul* sègo, *əskándul* escàndol, *kəsus* cossos, *ósus* ossos, *móru* morro.

La *u* dels diftongs *au*, *eu*, *ou* àtons tendeix a desaparèixer: *bèrę* veure, *mòti!* *mòti!* mou-t'hi!, *mélurát* malaurat, *kęntábu* cantaveu, *purtábu* portaveu, etc.

La primera vocal dels diftongs àtons tendeix a desaparèixer: *igwóládę* AQUALATA Igualada, *uró* auró, *ulínę* aulina, *usiliá* auxiliar, *lujé* lleuger, *buré* veuré, *puá* pouar, etc.

També desapareix quan la segona vocal és tònica en *rál* real, *menęl* Manuel, comp. *rejęl* Rafael, *plę* plaer.

L'analogia a *meu*, *teu* i *seu* ha introduït *u* en *męuę*, *tęuę*, *sęuę* (Girona, Sant Feliu de Guíxols, Figueres, Cadaqués, etc.), la qual *u* ha passat a fricativa *ř* i *v* en els altres dominis del català.

-I posttònica

18. La *i* posttònica compareix solament en mots que no han seguit l'evolució popular: *řli* oli, *łiri* lliri, *řrdi* ordi, *ruzári* rosari, etc. Algunes vegades compareix *-t* analògica: *ápiti* api, *jęnit* geni, *pręmit* premi, *kulęgit* col·legi (comp. *Grundriss*, I, 867).

Canvi d'accent

19. Quan un diftong té la segona vocal accentuada i aquesta vocal és *i*, hi ha una tendència al reculament de l'accent: *řęine* feina, *báine* i *bęine* beina, *řęine* reina, *búine* buina, *kúine* cuina. Algunes vegades domina la tendència cap a un avançament de l'accent *mulé* al costat de *mólę* muller, *řęųóre* penyora, *řęlbóre* pólvora. *nít* nit, *muzikę* música, *umíl* humil, *ęsprít* esperit, etc.

II. LES CONSONANTS

Consonants bilabials

P, B

20. P. La consonant bilabial explosiva sorda es conserva quan és inicial: *páu* pau, *řók* poc, *plá* pla, *řrim* prim, etc.

P entre vocals i davant de *r* ve a *ř*: *nębót* nebot, *ębęię* abella, *ębríl* abril, *kábrę* cabra, etc.

Davant de *t* desapareix: *sęt* set, *nęt* nét.

També desapareix darrera *m*: *lám* llamp, *kám* camp, *tęms* temps, etc.

Quan és final la P es conserva : *káp* cap, *lóp* llop, *sáp* sap, etc.

PS. Aquest grup de consonants ve a *ε* : *kácε* caixa, *gíc* guix, *mεtéc* mateix, etc.

B. La consonant bilabial explosiva sonora es conserva quan és inicial : *bárkε* barca, *bóu* bou, *bó* bo, *móblε* moble, *nóblε* noble, etcètera.

Una B- (*v-*) compareix en *búit* vuit, *búi* avui, procedent de la consonant bilabiovelar *w*.

Entre vocals -B- torna fricativa : *kεbál* cavall, *núbul* núvol, *mεnjábε* menjava, etc.

La part del domini del català oriental compresa des del riu Foix prop de Vendrell, Juncosa, Camp de Tarragona fins a la Conca de Barberà, Montblanch, Espluga, Vimbodí, muntanya de Prades, Falset, Montroig, la -B- devé fricativa labiodental : *εnáve* anava, *ivérm* hivern, *próve* prova, etc.

Davant de consonant inicial de síl·laba i quan és final la B ve a -*u* : *béure* beure, *déure* deure, *taule* taula, *líure* lliura, *róure* roure, *déutes* deutes, *déu* deu, *béu* beu, etc.

-B- vé a *m* en *treméntine* trementina.

Consonants labiodentals

F, V

2I. La F inicial es conserva constantment : *fúm* fum, *fúle* fulla, *fét*, fet.

Entre vocals -F- ve a *ǃ* : *εstéǃε* Esteve, *rεǃenísε* ravanissa, *tréǃbul* trèvol, *kǃε* cove, *gréǃbul* grèvol.

En les regions on es conserva la distinció entre *b* i *v*, compareix *v* : *εstéve*, *rávε*, *kóve*, etc.

v. La conservació del so labiodental *v* al Camp de Tarragona, Vendrell, Priorat, Conca de Barberà i muntanyes de Prades, constitueix un dels trets més característics del parlar d'aquestes contrades enfront del so bilabial de tot l'altre domini català oriental : *vál* vall, *véle* vella, *véspre* vespre, *vi* vi, *vidre* vidre, *viu* viu, *sérve* serva, *sálviε* sàlvia, etc. (Camp de Tarragona, etc.); *bál*, *béle*, *béi* i *bél*, *bí*, *bíu*, *sérbe*, *sálbiε*, etc. (Barcelona, Girona, etcètera).

La mateixa distinció es fa quan *v* es troba entre vocals : *fávε*

fava, *devòt* devot, *ávi* avi, *nòve* nova (Camp de Tarragona, etc.); *gulibè* oliva, *nubembre* novembre, *klebbèl* clavell, *nebàje* navaja, etcètera (Barcelona, Girona, etc.).

Algunes vegades -v- desapareix : *pó* por, *péó* paó.

-v final ve a -u en tot el domini del català oriental : *kláu* clau, *bóu* bou, *óu* ou, *ríu* riu, *nóu* nou, etc.

Consonants linguodentals

T, D

22. La T inicial es conserva constantment : *tòt* tot, *tòrè* torre, etc. Entre vocals $T > d$: *mudá* mudar, *sède* seda, *kedène* cadena, *mèdúre* madura, etc.

El grup TR unes vegades ve a r, altres a dr : *pàre* pare, *fràre* frare, *màre* mare, *Pèrefitè* Perafita, *enrère* enrera; però *làdre* lladre, *pèdre* pedra, *bídre* vidre. En *káire* caire, *fláire* flaire, tenim dos provençalismes.

La -T final desapareix darrera n i l : *pón* pont, *debán* davant, *jén* gent, *bín* vint, *ál* alt, *empèl* empelt, però es conserva davant de vocal : *sántentóni* Sant Antoni, *bíntinçu* vint-i-nou, etc. Darrera r la T final es conserva : *kòrt* cort, *fòrt* fort. La -T seguida de s desapareix : *kòrs*, *fòrs*, etc.

La -T s'introdueix per analogia en alguns mots en -r : *kòrt* cor, *márt* mar, *kárt* car.

La -T algunes vegades ve a -k : *anéck* anet, *kárks* carts, *dimárks* dimarts, etc.

La -T- en mots d'origen erudit ve algunes vegades a -d- : *pènidèn* penitent, *ingràde* ingrata.

Saroihandy (*Grundriss*, I, 860) assenyala una suposada evolució de -T > u : *dau*, *freu*, *mou*, *soldau*. Cal advertir que cap dels exemples demostra aquesta evolució. *dau* i *soldau* són castellanismes; *mou* és una forma analògica a *moure* i *freu* té u per una desviació fonètica deguda a l'homonímia de *fret* «fred» i *fret* «freu» la qual va donar la u a *fréu* i va canviar la gènere a *fred* fent-lo femení, *la fred*, allà on viu *el freu* (Sant Feliu de Guíxols, Cassà, Torroella, Roses, etc.).

D. La D- no ofereix cap evolució especial; es conserva constantment : *dít* dit, *déu* deu, etc.

Entre vocals desapareix : *nuá* nuar, *suá* suar, *krúe* crua. L'etapa $z < -D$ - que correspon al català preliterari s'ha conservat isoladament en *Rózes* Roses, *elóze* alosa, *beyuzili* Baudili.

La *D* final de mot o de síl·laba ve a *-y* : *niy* niu, *sey* seu, *eréy* hereu, *elóy* alou, *nédey* (NITIDU) estalviada, *nu nu*, *krú cru*, *bróy* brou, *kréyre* creure, *seyre* seure, *béyre* veure, *éyre* eura. En *nuk nu*, *krúk cru* tenim una evolució de *-y > k* ben explicable per la tendència a l'ensordiment de tota final. Aquesta tendència fa venir *D > t* en *sórt* sord, *bért* verd, *pért* perd.

S

23. La consonant sibillant *s* té una articulació linguoalveolar i no ofereix cap evolució quan és inicial : *sán* sant, *sák* sac, *sérē* serra, etc. Alguns mots tenen $e < s$ - : *eiulá* xiular, *eimple* ximble, *céce* xeixa, *ceyriñge* xeringa, *celók* xaloc, *ceyregal* xaragall, *ceyúp* xarrup, *ceyigót* xerigot, *ceyriákēs* xurriaques, etc.

Entre vocals $s > z$: *róze* rosa, *kóze* cosa, *káze* casa, *nóze* nosa, etcètera.

Alguna vegada *-s-* desapareix : *Blái* Blasi.

En *róy* «ros» tenim una extralimitació fonètica confontent-se la *-s* amb $s < -D$ -, $-c^{ei}$ o *-ti*.

$-ss- > s$: *míse* missa, *róse* rossa, *káse* cassa, etc. Alguna vegada ve a e : *beyéze* veixiga.

$-ssi-$ i $-sti-$ vénen a e : *becá* baixar, *grúce* gruixa, *enygrécá* engreixar, *enygóce* angoixa, *kécá* queixar-se, *úc* porta, *ucé* porter.

$-sc- > e$: *fáce* faixa, *néce* néixer, *beyél* vaixell.

$-sn-$ Sembla que la *s* tendeix a desaparèixer quan es troba davant *n* : *meínáde* conjunt de criatures, *elmóine* caritat, *ráime* resma, etc.

R

24. La *R* inicial és sempre vibrant : *rám* ram, *rēi* rei, *róze* rosa.

La *R*- té una articulació velar a Girona, Cassà, Llagostera. Aquesta *R* és semblant a la *r* constatada a Menorca (*BDC*, V, 25): *róze* rosa, *rókē* roca, *róyre* roure, *rém* rem, etc.

B. Rexach en les *Instruccions per l'ensenyança de minyons* (1748), pàg. 299, constata aquesta articulació de la *R* quan diu «La quinta es que no posian la *g* per la *r* ni la *r* per la *g*, y axí

no digan *Gallotge* per *Rellotge*, *gahó* per *rahó*, *gavans* per *ra-vans*.

La -R- té una articulació fricativa : *séřę* cera, *péřę* pera, *kářę* cara, etc.

La -R- algunes vegades ve a *l* : *řetólikę* retòrica, *teléřę* preocupació. Ve a *l* en *ľubřęgát* Llobregat.

La R doble ve a *ř* com la inicial : *fěřu* ferro, *těřę* terra, *kářu* carro, *sěřę* serra, etc.

El grup RS, sia medial, sia final, ve sempre a *s* : *bóřę* bossa, *muřęgá* mossegar, *keřęs* carrers, *kuľóř* colors, *řeňóř* senyors, etc.

La -R es conserva en els monosíl·labs : *kóř* cor, *óř* or, *púř* pur, *már* mar, *kár* car, etc., però *klá* clar, *dú* dur, etc.

La -R dels verbs seguida d'un enclític es conserva : *purtárne* portar-ne, *męnjárne* menjar-ne, *ejudárbus* ajudar-vos, *ęnári* anar-hi, etc.

Algunes vegades es constata la tendència a la metàtesi de *r*. Aquesta es troba especialment en la combinació d'explosiva + vocal + R o cons. + R : *řábikę* fàbrica, *katřędál* catedral, *gřębiěl* Gabriel, *tręátu* teatro, *kráňk* cranc, *řřęřóňę* persona, *kręgól* caragol, *řęřęňtáňę* sargantana, *tróř* tros, *gęřęóri* Gregori, etc. (comp. *Grundriss*, I, 867).

La R s'introdueix algunes vegades en mots que no la tenien originàriament : *ęřtrěľę* estel, *keřtró* cartó, *keňęřtró* canastró, *tertráňę* tartana, etc. (comp. *Grundriss*, I, 867).

ři darrera vocal > *ir* o *r* : *firę*, fira, *ęikóřię* xicoira, *kúřu* cuiró, etc., però *muňęřtí* monestir. En alguns mots savis no s'ha fet aquest reculament : *uręřóri* oratori, *řęmęňtíři* cementiri, *ľiri* lliri, *durmitóri* dormitori, etc.

L-, -L-, -LL-, -LI-, -PL-, -BL-, -CL-

25. La L- inicial es palatalitza sempre : *ľúňę* lluna, *ľóp* llop, *ľám* llum, *ľám* llamp.

Quan a l'interior del mot hi ha el so *l* o *ľ* la *ľ* > *j* : *ľúňi* jull, *ľúľiběřt* julivert.

La *ľ* > *v* quan hi ha el so *v* a l'interior del mot : *ňiňę* linya, *ňiňól* llinyol.

Entre vocals -L- es conserva : *páľę* pala, *sáľę* sala, *těľę* tela, *filę* fila, *ęškóľę* escola.

Quan la -L- esdevé final pren una articulació velar : *səl* sal, *məl* mal, *dəl* dol, *məl* mel, *səl* cel, *pəl* pel, *fəl* fil, etc.

Davant de consonant la L desapareix generalment : *kóp* cop, *póp* pop, *pám* pam, *sófre* sofre.

Algunes vegades la L davant de consonant ve a *u* : *áybe* alba, *əubárde* albarda, *əumətó* Almató, *ərnáus* Arnaus, *fáus* falç, *səu* sou. Per falsa regressió tenim *dəlmə* delme, *gálte* galta, *mələl* malalt, *kólze* colze.

La -LL- pren una articulació mediopalatal : *bál* vall, *pél* pell, *gəlínə* gallina, *ólə* olla, *pólə* polla, etc.

-li-, -PL-, -CL- vénen a *i* en una part del domini del català oriental i a *l* en l'altre : Barcelona, els pobles de la rodalia, Sitges, Vilanova, Vilafranca, Sant Sadurní d'Anoya, Igualada, Calaf, Solsona, Sant Llorenç dels Piteus, Puigcerdà, La Junquera, tenen *l* : *ál* all, *pále* palla, *fúle* fulla, *əbélə* abella, *kulérəs* culleres, *rəstól* rastoll, etc. En els altres pobles de les conques del Ter i del Llobregat aquests plecs de consonants vénen a *i* : *ái* all, *páiə* palla, *fúie* fulla, *úí* ull, *əbéie* abella, *téi* tell, *kuiérəs* culleres, *əgúie* agulla, *béi* vell, *rubeiə* rovelló, *dáiə* dalla, *puiánkre* pollancre, etc. Únicament en *fíl* fill, *kunil* conill tenim *l* per dissimilació amb la vocal tònica. Aquesta evolució ja es constata al Pla del Llobregat, Vallès, Mataró, etc. En algunes poblacions importants com Granollers, Vich, Girona, Terrassa, Manresa, Berga, es nota la influència de Barcelona tendint-se a una regressió vers *l* : *pále* palla, *fúle* fulla (Vich); *ái* i *ál* all (Manresa); *kulérəs* culleres (Berga), etc.

Quan *l* o *l* compareixen en un mot que té *l* < -li- -PL-, -CL-, aquesta tendeix a *i* o a desaparèixer : *tubeiəle* tovallola, *meiəl* mallol, *fiəl* fillol, *lentiəs* lletilles, etc.

26. Els grups de consonants T'L, -D'L- vénen a *ll* : *əspállə* espatlla, *rólle* rotllo, *mólle* motllo, *emélle* ametlla, etc. Segons Saroihandy (*Grundriss*, I, 859) aquesta palatalització és recent.

En *regle* regla, *tégle* tegla, *ségle* sègol no tenim cap evolució popular. En canvi, en *téla* < TEGULA teula (Benasc) hi compareix l'evolució regular de -GL-.

La influència literària fa geminar novament la *l* doble en els mots d'origen savi que s'havia simplificat : *kulléji* collegi, *illustre* il·lustre, *illuziə* il·lusió, etc.

M, N

27. Les consonants nasals, inicials i entre vocals no ofereixen cap tractament especial : *más* mas, *mòske* mosca, *mál* mal, *nít* nit, *něy* neu; *pómę* poma, *řámę* rama, *pěnę* pena, *bónę* bona, etc.

La M en venir final es conserva amb tota regularitat : *fúm* fum, *fám* fam, *ám* ham, *lúm* llum, etc.

En canvi la -N vacilla conservant-se unes vegades i desapareixent altres : *bí* vi, *bó* bo, *lěó* lleó, *kémí* camí, *frěę* freixe, *óřę* orfe, *řábę* rave, *ómę* home, etc., però *bón ómę* bon home, *pán kęritát* pa d'almoïna.

-MB- : aquest plec de consonants ve a *m* : *kulómę* coloma, *kámę* cama, *mělík* llombrígol, *lóm* llom, *lím*s llims, etc.

El grup ND > n : *ónę* ona, *fónę* fona, *benémę* verema, *glánule* glànola, *mená* manar, *ęńkumęná* encomanar, *běnę* bena, *ęstónę* estona; *řóndę* ronda, *téndę* tenda, són paraules d'origen no popular.

-NT. El grup -NT perd la *t* final : *fón* font, *pón* pont, *mún* i *món* munt.

-NS. En els plurals -NS es conserva amb tota regularitat: *kémíns* camins, *kęnsóns* cançons, *řęóns* raons, *bóns* bons. Únicament a La Junquera tenim la pèrdua de N per influència rossellonesa : *řęós*, *kęnsós*, *bós*, *kémís*, etc.

N + consonant labial o labiodental ve a *m* : *tóm pářę* ton pare, *kumbít* convit, *kumřęsá* confessar.

N + consonant palatal ve a *v* : *ęulá* enllà, *gruncá* gronxar, *ávjęl* àngel.

N + cons. velar ve a *ń* : *áńgul* angle, *bán* banc, *sán* sang, *řęńglę* rengle, *úńglę* ungla, *frán* franc, *bán* banc, etc.

La N és introduïda per analogia en mots que no la tenien originàriament : *flónju* flonjo, *nánsęs* anses, *pánsęs* panses, *řęńglę* rengle.

M'L, M'R : És regla general la introducció de *b* entre aquests dos grups de consonants : *ęęmblá* semblar, *kámbrę* cambra, *ęęmbrá* sembrar, *kumbřęgá* combregar, *márbrę* marbre, però *ęsprémę* esprémer, *témę* témer, etc.

N'R. Aquest grup ve a -*nř*- en la part pirenenca del català oriental : *bęnřę* vendre, *ęnřę* cendra, *tęnřę* tendre, etc. Per in-

fluència del català de Barcelona s'estén cada dia més la introducció de *d* paral·lelament a la *b* entre -M'R- i M'L : *tëndre* tendre, *jëndre* gendre, *dibëndres* divendres, *entëndre* entendre, *pëndre* pendre, etc.

-MN-, -NN-, *ni*, -GN-, -ndi-

28. Aquests grups de consonants es palatalitzen com en tot el domini català : -MN- : *dány* dany, *ensunát* ensunyat, però *dóne* dona, *eskón* escon, *kundemná* condemnar, *sómni* somni, etcètera.

-NN- : *áy* any, *páy* pany, *kány* canya, *péne* penya, etc.

-ni- : *bíne* vinya, *eráne* aranya, *senóre* senyora, *kestáne* castanya. Els mots erudits no han seguit aquesta evolució : *spuntáni* espontani, *entóni* i *tón* Antoni.

-GN- : *evél* anyell, *penóre* penyora, *páy* puny, *kunát* cunyat, *féne* fènyer, *cténe* atènyer, etc., però *Anna*, *Susanna*.

ndi : *bergóne* vergonya.

C, G

29. La *c* davant *e* i ve a *s* com en tot el domini català : *sén* cent, *sére* cera, *siuró* ciuró, *ségu* cec, etc.

Alguna vegada compareix *e* < *c* : *éine* xinxà, *éifre* xiprer, *éifre* xifra, etc.

Davant de *r* la *c* ve a *g* en *grók* groc, *grípié* menjadora.

La *c* davant *a*, *o*, *u* es conserva explosiva : *káp* cap, *kám* camp, *kápé* capa, *kóp* colp, *kóm* com, *kór* cor, *kúp* cup.

Entre vocals la *c* desapareix davant *e* i : *kúine* cuina, *rétm* raïm, *erél* arrel, *déne* dena.

Davant *a*, *o*, *u* esdevé fricativa : *áige* aigua, *ége* (Puigcerdà) *éuge* egua, *butíge* botiga, *jugá* jugar, etc.

En venir final de mot o síl·laba la *c* davant *e* i ve a *u* : *kreú* creu, *béu* veu, *déu* deu, *perdiú* perdiu, *nóu* nou, *jáume* Jaume, *kóure* coure.

La *c* davant *a*, *o*, *u* en venir final és explosiva : *lók* lloc, *fók* foc, *rók* roc, *sék* sec, *rik* ric, *fik* fic, etc.

La *c* en el grup -CT- desapareix, assimilant-se a *t* i influint damunt la vocal precedent : *lét* llet, *fét* fet, *dít* dit, *lít* llit, *nít* nit. En *kúit* cuit, *dúit* dut, la *i* és un deix de la palatalització de *c*.

El grup -CS- ve a *e* : *décá* deixar, *kúce* cuixa, *ecéle* aixella, *éc* eix, *áce* aixà, etc.

cs, quan és final, no ofereix cap evolució : *lòks* llocs, *ròks* rocs, *pòks* pocs, *bòks* boccs, *sòks* soccs.

Davant *e* i la *G* inicial i entre vocals ve a *j* : *jén* gent, *jéndre* gendre, *jíl* Gil, *rèjì* regir, *bijilà* vigilar.

La *i* inicial i entre vocals ve a *j* : *jòbè* jove, *jòu* jou, *júu* juny, *ejudá* ajudar, *mejò* major.

La *G* davant *a*, *o*, *u* no ha sofert cap evolució : *gál* gall, *gòle* gola, *gúst*, gust, *álge* alga.

Entre vocals la *G* esdevé fricativa : *erúgè* oruga, *lígá* lligar, *bigè* biga.

Algunes vegades la *-G-* desapareix : *rál* real, *lèál* legal, *jòu* jou.

En venir a final de síl·laba, la *G* > *u* : *tèule* teula, *sáume* sauma, *flèumè* fleuma.

La *G* final, precedida de *n*, desapareix igual que la *c* : *sán* sang, *lòn* llong, comp. *bán* banc, *krán* cranc, etc.

Davant *o* *u* s'introdueix algunes vegades per hiatus la consonant velar fricativa : *règò* raó, *segò* saó, *egòn* aon, *bègúl* bagul, etcètera.

L'hiatus de *e* amb *a* o *i* es resol moltes vegades amb la introducció de *i* : *idèie* idea, *bèi* veí, etc.

-bi-, -vi-

30. Aquests plecs de consonants vénen constantment a *j* : *kuřèje* corretja, *plúje* pluja, *áje* haja, *jái* avi.

-di-, -ti-

31. Entre vocals *-di-* ve a *j* com quan és inicial : *míje* mitja, però *míje* peça de calçar, per raó de l'homònim, *embèje* enveja, *púje* puja, *pujól* pujol, comp. *jòrn* jorn, *jurnál* jornal.

Quan *-di-* esdevé final, unes vegades pren el so africacat *é* : *míe* mig, *máe* maig, *ráe* raig, altres vegades ve a *i*, guardant una evolució semipopular : *ebúi* avui, *òis* fàstic, *rèmei* remei, etcètera, *estúdi* estudi.

-ti- quan es troba davant l'accent desapareix : *rèò* raó, *segò* saó, etc. Darrera l'accent ve a *z*, en el sufix *ITIA* : *tristèze* tristessa, *frènkèze* franquesa, *pubrèze* pobresa, *grendèze* grandesa, etc.

En venir a fi de paraula evoluciona cap a *-u* : *prèu* preu, *pòu* pou, *pèlau* palau, *dèlmáu* Dalmau, etc.

Alguns mots no han fet aquesta evolució : *bísi* vici, *serbèi* i *serbísi* servei, *espáí* espai, etc.

-D'C-, -T'C-, -C'D-

32. La influència de la *i* dóna un so prepalatal fricatiu o africacat a aquests grups de consonants que, unes vegades vénen a *ε* i *é*, altres a *j* i *ǰ* : *súje* i *súje* sutja, *júje* jutge, *meje* metge, *féje* fetge, *pesáje* passatge, *biáje* viatge, *porcu* porxe, *perce* perxa, *eskurcá* escorxar. La *ε* i *é* compareixen també en una sèrie de mots no catalans que s'han incorporat a la llengua : *eme-neje* xemaneia, *cántrε* xantre, *ceřá* xerrar, *diéε* ditxa, *buáke* butxaca, *máeu* mul, *kóεε* cotxe, *méεε* metxa, *kepiúεε* caputxa, *táεε* tatxa, etc. Sobre l'origen d'aquests sons comp. *Grundriss*, I, 857 i 861.

MORFOLOGIA

A) El gènere

33. El gènere es distingeix : 1) Per paraules de radical diferent : *home*, *dona*; *pare*, *mare*; *oncle*, *tia*; *gendre*, *nora*; *cavall*, *egua*; *porc*, *truja*; *ovella*, *marrà*; *bou*, *vaca*; *boc*, *cabra*, etc. Aquests mots solen ésser els més antics de totes les llengües.

2) Per la final *-a* en tots els femenins : *terra*, *casa*, etc.

3) Afegint una *-a* als mots del gènere masculí acabats en consonant : *fill*, *filla*; *vell*, *vella*; *nebot*, *neboda*; etc. (àdhuc en els mots formats amb el sufix *ensis* : *marquès*, *marquesa*).

4) Mitjançant el sufix *essa* (ISSA) : *comtessa*, *baronessa*, *duquessa*, *metgessa*, *sastressa*, *mestressa*, etc.

5) Els noms d'ocells, reptils, insectes, arbres i plantes tenen un sol gènere, sigui masculí, sigui femení : *todo*, *colom*, *gai*, *garsa*, *tord*, *canari*, *pinsà*, *verdum*, *cadarnera*, *oreneta*, *serp*, *granota*, *grill*, *puça*, *escarbat*, *roure*, *om*, *ametller*, *ordi*, *blat*, *segle*, etc.

6) Els noms abstractes en *-or* tenen els dos gèneres. En el parlar de Barcelona (ciutat) són masculins per regla general; en canvi en la pagesia del Vallès, Plana de Vich i Empordà són femenins. La llengua literària tendeix al restabliment del gènere femení : *humor*, *tristor*, *dolor*, *calor*, *temor*, etc.

També tenen els dos gèneres els mots *costum*, *senyal*, *llum*,

fi, vall, etc. En cada cas, però, la diversitat de gènere serveix per a designar un matis de significació.

B) Formació del plural

34. El plural es forma afegint una *s* quan el mot acaba amb vocal àtona o consonant : *casa, cases; pare, pares; lliri, lliris; ferro, ferros; nou, nous; cap, caps; cadaç, cadaçs; rec, recs; paret, parets; full, fulls; llar, llars*, etc.

Excepcions : 1.ª Els mots acabats amb vocal tònica tenen *-ns* al plural : *capellà, capellans; bé, bens; fi, fins; tauló, taulons*. Cal exceptuar el parlar de La Junquera, que deixa caure la *n* mòbil (vid. 27).

2.ª Una sèrie de mots d'origen erudit formen el plural afegint *-s* al singular : *sofà, sofàs; cafè, cafès*, etc. (Fabra : *Gramàtica*, 34).

3.ª Els noms masculins acabats en *-s* (*ç, s*) *ks* (*cs*), *ε* i *é* (*x, ix, tx, g, ig*) *sk* (*sc*), *st* (*st, xt*), fan els plurals en *-us* (*os*) : *cas, casos; nas, nassos; reflex, reflexos; eix, eixos; safareix, safareixos; bosc, boscos; fosc, foscos; rusc, ruscos; test, testos*.

Els mots en *é* procedent de *g* o *j* fan els plurals en *us* (*os*) o *s* : *raig, raigs i rajos; desig, desigs i desitjos; boig, boigs i bojós*, etc.

C) Adjectiu

35. El català oriental no distingeix l'adjectiu masculí de l'adjectiu femení quan la vocal final és *a* o *e* àtona : *negre, tendre, ample, idiote*.

En canvi, en la gran majoria dels adjectius distingeix el femení del masculí, àdhuc en molts provinents d'adjectius llatins d'una terminació : *fort, forta; trist, trista; dolç, dolça; capaç, capaça; fàcil, fàcila; regular, regulara; major, majora; semblant, semblanta; avinent, avinenta; amargant, amarganta*, etc.

Els adjectius que acaben en vocal tònica fan el femení en *-na* paralel·lament als plurals : *pla, plana; ple, plena; fi, fina; bo, bona; bru, bruna*; però *cru, crua; nu, nua*.

Els adjectius en *-u* (*-o, -u*) tenen els femenins en *-a* : *flonjo, flonja; dropo, dropa*.

D) L'article

36. L'article predominant en tot el català oriental és *el*, *l*, *lu* (davant de vocal), *els, élz* pel masculí i *le, l, les, lez* pel femení:

el kəbál el cavall, *l ómɛ* l'home; *lɛ kázɛ* la casa, *l áɛɛ* l'aixa, *ɛlɛ bóys* els bous, *ɛls kuniɫs* els cunills, *lɛs féstɛs* les festes, *lɛz óbrɛs* les obres.

lu (lo) compareix com article en el domini del català oriental quan acompanya un adjectiu substantivat o quan es calla un substantiu que fàcilment es sobreentén: «lo bò del cas és que mai fa lo que promet» (Barcelona, Vich, Olot, Figueres, etc.); «lo millor serà anar-hi tu mateix»; «lo que cal és anar depressa».

Paral·lel a l'ús limitat del lo (*lu*) com article en el domini del català oriental compareix l'ús del lè (*lɛ*) allà on es deixa un substantiu que no és necessari per a la intelligència de la frase: «*lɛ* de dalt no està bona» la dona del pis de dalt no està bona; «*lɛ* de la Junquera és millor que la de Cantallops» l'església de la Junquera és mellor que la de Cantallops; «*lɛz* d'un d'aquí de la Junquera» les teles d'un de la Junquera; «són més boniques *lɛz* dels temps vells que *lɛz* d'avui» les cançons del temps vell són més boniques que les d'avui; «*lɛz* d'agost» les polles d'agost; «*lɛz* de fusta» les arades de fusta. Aquesta forma interessant de l'article femení l'hem constatada a La Junquera i a Agullana.

Els articles *es* i *sa* procedents de IPSU, IPSA eren els articles del català en el període preliterari substituïts per l'article literari *lo* (segle XIII) i aquest substituït definitivament per l'article també literari *el* (comp. BDC., V, 50-60).

Alguns pobles de la Costa de Llevant han conservat fins avui els articles *es* i *sa* que tendeixen a ésser substituïts completament per *el* i *la*. «El *salar* — nom amb el qual és conegut el parlar dels pobles que usen els articles *es* i *sa* — és propi de les persones de mitjana edat. La gent jove ja no *sala* i la gent vella ho fa solament quan parla entre els nadius de la població; llavors diu amb tota regularitat: *es cavall, sa casa, sa dona, sa vall, es bous, ses arbres, ses homes, ses italians*, etc.

L'extensió d'aquests articles arcaics presenta una àrea curiosa. Comprèn tots els pobles de la Costa entre els desguassos del Ter i del Tordera. És cosa notable que tots els pobles d'aquest tros de Costa brava, que, entre ells, no han tingut fins ara comunicació per terra, siguin els que han conservat l'*es* i *sa*. Començant pel Tordera tenim *es* i *sa* a Blanes, Lloret, Tossa, Sant Feliu de Guíxols, Castell d'Aro, Fanal d'Aro, Sant Antoni de Palamós, Palamós, Calonge, Calella de Palafrugell, Palafrugell,

Llafranch, Vall-llòbrega, Llofriu i Bagur. Ni Torroella de Montgrí ni l'Estartit ni l'Escala ni cap poble de la badia de Roses *sala*. Més amunt, prop del Cap de Creus, trobem la vila de Cadaqués isolada, de cara a mar i sense carreteres per terra fins als darrers anys. Aquí hi ha el lloc de la Costa on *es i sa* tenen més vitalitat, baldament els cadaquesencs, com la gent dels pobles que hem citat, vulguin amagar aquesta preciosa relíquia» (BDC., VI, 15 i 16).

E) El pronom

37. Pronom personal.

Forma tònica:

a) 1, *iò, jò*; 2, *tu*; 3, *él, èlè*; 4, *nuzátrus*; 5, *buzátrus*; 6, *èls, èlès*.

b) 4, *nuzáltrès*; 5, *buzáltrès*.

c) 4, *nuzátrès*; 5, *buzátrès*.

Forma àtona: 1, *mè*; 2, *tè*; 3, *el, se, u, li*; 4, *ens*; 5, *eus, us*; 6, *en, ne, se*. Exemples: *donár-mè* donar-me, *portár-tè* portar-te; *bèndrèl* vendre'l, *ell va llançar-se*; *fèr u* fer-ho; *bèndrè li* vendre-li; *enz veiem sovint*; *ja euz u diré* ja vos ho diré; *us krèk* vos crec; *en sáp* en sap (Comp. Fabra *Gram.* 42-60; BDC, I, 7-17; II, 1-6).

38. Pronom possessiu.

Forma tònica:

mèu, mèbe; tèu, tèbe; séu, sèbe; nóstru, nóstre; bóstru, bóstre; mèue, tèue formats per analogia a *mèu, tèu* compareixen a Girona, Empordà, Torroella de Montgrí, etc.

Forma àtona: *mun, me; tun, te; sun, se; mus, mes; tus, tes; ses*. La forma àtona *mun, tun*, etc., es troba generalitzada a Igualada, Vilafranca, Vendrell, Camp de Tarragona.

El possessiu *llur* < ILLORUM compareix a la Plana de Vich i Collsacabra únicament quan acompanya el mot *casa*: «En Pere se'n va a *casa llur*»; «D'on és aquell? És de *casa llur*»; «A *casa llur* ho saben si són rics o pobres». El *llur* més que assenyalar pluralitat de posseïdors viu com a patronímic indicant «els seus», «la família», «els avantpassats». La fixació del *llur* per assenyalar més d'un posseïdor i la generalització que n'ha fet la llengua literària constitueixen un arcaisme.

39. Pronoms demostratius.

1, *ekét, ekésté; ekéts, ekéstés*. 2, *ekéc, ekéce; ekéts, ekécus, ekéccs*. 3, *ekél, ekéls; ekéle, ekéles*.

Les formes neutres del demostratiu són : *ecó* això, *eló* allò.

40. Pronom interrogatiu.

kí qui; *kín* quin, *kíns* quins; *kínç* quina, *kínçs* quines; *ké* què.

41. Pronom relatiu.

kí qui, *ké* que, *kwál* qual.

42. Pronoms indefinits

áltre áltre altre, *élgú algú, níngú ningú, kádçskú* cadascú, *káp cap, tuiòm tothom, kwálsçból* qualsevol, *sért cert, ún un, řçs řçs, res, tót tot*, etc.

43. Numerals.

Numerals cardinals : *ún, ú, dós, trés, sèt*, etc.

Numerals ordinals : *primé, primer, segón* segon, *tersé* tercer, etcètera.

Numerals partitius : *míç* mig, *meítát* mitat, *ters* terç, *délme* delme.

Numerals collectius : *dudzçne* dotzena, *menát* manat, etc.

44. Numerals quantitatus:

pók poc, *mól* molt, *més* més, *másç* massa, *řçsç* força, *prçu* prou, *beştán* bastant, etc.

FLEXIÓ VERBAL

A. Verbs en -are

45. Vocal de la radical a.

CANTARE. Inf. : *kentá*. — Part. : *kentát*. — Ind. : 1, *kántu* (*kánti* Ripoll, Llanàs, Plana d'Olot, Campmany), *kántuk* (Amer, Girona, Llagostera, Sant Feliu de Guíxols, Empordà); 2, *-çs*; 3, *-ç*; 4, *kentém*; 5, *-çu*; 6, *kánten*. — Subj. : 1, *kánti*; 2, *-is*; 3, *-i*; *kentém*; 5, *-çu*; 6, *kántin*. — Imperf. : 1, *kentábe*; 2, *-çs*; 3, *-ç*; 4, *kentábem*; 5, *-çu*, *-u*; 6, *kentábèn*. — Fut. : 1, *kentéřé*; 2, *-ás*; 3, *-á*; 4, *ém*; 5, *-çu*; 6, *-án*. — Cond. : 1, *kentéřé*; 2, *-çs*; 3, *-ç*; 4, *-em*; 5, *-çu*,

-u; 6, *-ien*. — Imperf. subj. : 1, 3, *kentés*; 2, *kentéses*, *-is*; 4, *kentéssem*, *-im*; 5, *kentéseu* *-iu*; 6, *kentésen*, *-in*. — Imper. : 2, *kanté*; 5, *kentéu*. — Perf. : 1, *bái kentá*, etc.

46. Vocal de la radical o.

*TURBARE. Inf. : *trubá*. — Part. : *trubát*. — Ind. : 1, *trôbu* (*trôbi* i *trôbuk*); 2, *trôbes*; 3, *trôbê*; 4, *trubém*; 5, *-éu*; 6, *trohen*. — Subj. : 1, *trôbi*; 2, *-is*; 3, *-i*; 4, *trubém*; 5, *trubéu*; 6, *trôbin*. — Imperf. : 1, *trubábê*, etc. — Fut. : 1, *truberé*, etc. — Cond. : 1, *truberié*, etc. — Imperf. subj. : 1, *trubês*, etc.

B) Verbs en -IRE

47. Vocal de la radical o

DORMIRE. Inf. : *durmí*. — Part. : *durmít*. — Indic. : 1, *dôrmu* (*dôrmi*, *dôrmuk*); 2, *dôrms*; 3, *dôrm*; 4, *durmím*; 5, *-iu*; 6, *dôrmen*. — Subj. : 1, 3, *dôrmi*; 2, *-is*; 4, *durmím*; 5, *-iu*; 6, *dôrmin*. — Imperf. : 1, *durmíê*, etc. — Fut. : 1, *durmíré*; 2, *-ás*, etc. — Cond. : 1, *durmíriê*, etc. — Imperf. subj. : 1, *durmís*; 2, *-ísis*, *-íses*, etcètera. — Imper. : 2, *dôrm*; 4, *durmíu*.

48. COLLIGERE. Inf. : *kulí*. — Part. : *kulít*. — Pres. : 1, *kúlu* (*kúli* i *kúluk*); 2, *kuls*; 3, *kúl*; 4, *kulím*; 5, *-iu*; 6, *kúlen*. — Subj. : 1, 3, *kúli*; 2, *-is*; 4, *kulím*; 5, *-iu*; 6, *kúlím*. — Imperf. : 1, *kulíê*, etcètera. — Fut. : 1, *kulíré*, etc. — Cond. : 1, *kulíriê*, etc. — Imperf. : 1, *kulís*, etc. — Imper. : 2, *kúl*; 4, *kulíu*.

C. Verbs en -ERE (català -er)

49. PLANGERE. Inf. : *pláuê*. — Part. : *plengút*. — Pres. : 1, *pláuu*; 2, *pláus*; 3, *pláu*; 4, *plévém*; 5, *plévéu*; 6, *pláuén*. — Subj. : 1, 3, *pláui*; 2, *pláuís*; 4, *plévém*; 5, *plévéu*; 6, *pláuin*. — Imperf. : 1, *plévêê*, etc. — Fut. : 1, *pléveré*, etc. — Cond. : 1, *pléveriê*, etc. — Imperf. subj. : 1, *plévés*; 2, *plévéses*, *plévésis*, etc. — Imper. : 2, *pláute*; 4, *plévéu*, *plévéus*.

D. Verbs en -RE (català -re)

50. PERDERE. Inf. : *pêrdre*. — Part. : *pêrdút*. — Ind. : 1, *pêrdú* (*pêrdí*, *pêrdúk*); 2, *pêrs*; 3, *pêrt*; 4, *pêrdém*; 5, *-éu*; 6, *pêrden*.

— Subj. : 1, 3, *pèrdi*; 2, *-is*; 4, *pèrdém*; 5, *-éu*; 6, *pèrdin*. — Imperf. : 1, *pèrdte*, etc. — Fut. : 1, *pèdré*, etc. — Cond. : 1, *pèdrte*. — Imperf. subj. : 1, *pèrdés*; 2, *-ésés*, *-ésis*, etc. — Imper. : 2, *pért*; 4, *pèrdéu*.

E. Verbs especials

51. *ESSERE. Inf. : *sé*. — Part. *sét*, *sigút*, *estát*. — Pres. : 1, *sóm*, *sók*; 2, *éts*; 3, *és*; 4, *sóm*, *sómus*; 5, *sóu*; 6, *són*. — Subj. : 1, 3, *sígi*; 2, *-is*, *-és*; 4, *sigém*; 5, *sigéu*; 6, *sigin*. — Imperf. : 1, 3, *ére*; 2 *-és*; 4, *-ém*; 5, *-éu*; 6, *-én*. — Fut. : 1, *séré*, etc. — Cond. : 1, 3, *sérte*; 2, *és*, etc. — Imperf. subj. : 1, 3, *fós*; 2, *fósis*, *fóses*; 4, *-im*, *-ém*; 5, *-eu*; 6, *-in*, *-én*. — Imper. : 2, *sígis*, *sígés*; 4, *sigéu*.

52. ANAR. Inf. *ená*. — Part. *enát*. — Pres. : 1, *bái*, *bái*; 2, *bás*; 3, *bá*; 4, *eném*; 5, *enéu*; 6, *bán* (4, *bám*; 5, *báu* en l'auxiliar). — Subj. 1, 3, *báji*; 2, *bájis*; 4, *eném*; 5, *-eu*; 6, *bájin*. — Imperf. : 1, 3, *enáte*; 2, *-és*; 4, *-ém*; 5, *-éu*, *-u*; 6, *én*. — Fut. : 1, *eniré*, *iré*, *eiré*; 2, *enirás*, *eirás*; 3, *enirá*, *eirá*; 4, *enirém*, *eirém*; 5, *eniréu*, *eiréu*; 6, *enirán*, *eirán*. — Cond. : 1, *enirte*, *eirte*, etc. — Imperf. subj. : 1, *enés*; 2, *enésés*, *enésis*, etc. — Imper. : 2, *bés*; 4, *enéu*.

53. FACERE. Inf. : *fé*. — Part. *fét*. — Pres. : 1, *fáé*, *fái*; 2, *fás*; 3, *fá*; 4, *fém*; 5, *féu*; 6, *fán*. — Subj. : 1, *fási*; 2, *fássis*; 3, *fási*; 4, *fém*; 5, *féu*; 6, *fásin*. — Imperf. : 1, 3, *féte*; 2, *-és*; 4, *-ém*; 5, *-eu*, *-u*; 6, *-én*. — Fut. : 1, *feré*, etc. — Cond. : 1, *ferte*, etc. — Imperf. subj. : 1, *fés*; 2, *fésés*, *fésis*, etc. — Imper. : 2, *fés*; 5, *féu*.

54. DICERE. Inf. : *dí*. — Part. : *dít*. — Pres. : 1, *dík*; 2, *díus*; 3, *díu*; 4, *diém*; 5, *diéu*; 6, *díuen*. — Subj. : 1, 3, *dígi*; 2, *-is*; 4, *digém*; 5, *-éu*; 6, *digin*. — Imperf. : 1, 3, *déte*; 2, *-és*; 4, *-ém*; 5, *déieu*, *déiu*; 6, *déien*. — Fut. : 1, *diré*, etc. — Cond. : 1, *dirte*, etc. — Imperf. subj. : 1, 3, *digés*; 2, *digésés*, *digésis*, etc.

TRANSCRIPCIÓ D'UN TEXT

Parlar de Vich

lez grúes

55. *lez grúes fujín de lez glésádez del nórt solén pèsá e mijánz d'uktúbre, per le kòsté, benín de lebán, enánsen kap e punén, ki sáp si endeluzie u e les prudínsiez meridionalz d'espáñe. solén bulá en dúges filéres kes tròben per le púnte, egón ba le deñentéte, ke més forte*

ké lez átrez a de rómpré láire, u tál begáde méz béie i esprimentáde a de serbí de serbióle en se nebegesió éerie. el bulá n el sél bláu, se buledúrie prén le fórme de le létre V. jó lez é díst e gránz bôlz e nelz gránz bôskuz d'estremédúre per ón pásen e l'entráde de libéern turnánsen kap e les tērez del nórd e últimz d'abríl.

élez metécez, em le frenkéze ké tēnen elz eusélz embéls pejéuz, jálz u díuen e le biñgúde:

*pejés pejés
sēmbre fáves,
ké kwan turnerém
ja sígin kehádēs.*

kunsónē mb ekéce kuřánde u lu ké sigi l' béi edáji:

*kwán le grúe dá gruá
pejés pōzet e sembrá.*

no sé de kín tēre s' própi ekést edáji ké no és pás de le kōstē:

*kwan bé le grúe de punén
el' pejés sēmbre l' furmén.*

LES GRUES

Les grues, fugint de les glaçades del nord, solen passar, a mitjans d'octubre, per la costa, venint de llevant, anant-se'n cap a ponent, qui sap si a Andalusia o a les províncies meridionals d'Espanya. Solen volar en dues fileres, que es troben per la punta, on va la davantera, que, més forta que les altres, ha de rompre l'aire, o tal vegada, més vella i experimentada, ha de servir de serviola en sa navegació aèria. En volar en el cel blau, sa voladúria pren la forma de la lletra V. Jo les he vist a grans vols en els grans boscos d'Extremadura, per on passen a l'entrada de l'hivern, tornant-se'n cap a les terres del nord a últims d'abril.

Elles mateixes, amb la franquesa que tenen els ocells amb els pagesos, ja els ho diuen en la vinguda:

*Pagès, pagès,
sembra les faves,
que quan tornarem
ja sien cavades.*

Consona amb aquesta corranda, o el que sigui, el vell adagi:

Quan la grua va a gruar,
pagès, posa't a sembrar.

No sé de quin terror és propi aquest adagi, que no és pas de la costa:

Quan ve la grua de ponent,
el pagès sembra el forment.

(Verdaguer, *Folk-lore* (1907), pp. 26-27.)